

Ako skúmať kultúrne si prisvojovanie horstiev? Cesty do Tatier

UTE RASSLOFF, Werneuchen

RASSLOFF, U.: How to Examine the Cultural Appropriation of Mountain Ranges? Travels to the Tatras
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 5, p. 356 – 363.

The scientific literature on the cultural appropriation of the Tatras is still dominated by the national perspective. The writer of the paper suggests that the physical particularities of the mountain range should be taken seriously and, when researching them, a consistent territorial and historical approach should be used, while at the same time she seeks support in the concept of synoptic nature of Central European culture, as it was formulated by Peter Zajac.

Key words: the Tatras, mountain ranges, cultural appropriation, physical space, cultural space, cultural interference

Petra Zajaca poznám ako cestovateľa. Cesty do Tatier však tvoria uňho skôr výnimku a horstvá sami osebe nie sú jeho prominentnou témou. Ako sa však ukázalo, nezaobíde sa ani on bez horstiev a zvlášť Tatier, keď uvažuje o semiotických transferoch práve v stredo-európskom 19. storočí. Pri analýze zrážky „dvoch národno-prírodných topických systémov, stelesnených Tatrami a Krkonošami“ si všimol jeden paradox: „V čase vyhroteného odmietania stredo-európskej heterogenosti a absolutizácie národnej homogenizácie a singularity ako znaku jedinečnosti národa sa zároveň používajú spoločné znakové systémy, ale s odlišným interpretačným kľúčom.“¹ Takto Peter Zajac upozornil na napäté pole medzi národným rozdielencovaním a medzinárodným prispôbovaním. Oba procesy prebiehali v 19. storočí paralelne, ale aj „interferenčne“ a neboli pozorovateľné len v stredo-európskom kontexte. Tak napríklad pri transformovaní národných mýtov vo vizuálnych médiách pozoroval historik výtvarného umenia Stefan Germer redukciu komplexnosti s „paradoxným následkom“: „Príbehy, ktoré vlastne boli vymyslené na dokazovanie zvláštností a rozdielov jednotlivých národov, približovala do takej miery, že z dnešného pohľadu prevažujú štrukturálne podobnosti nad obsahovými diferenciami.“² Toto zistenie potvrdzuje úvahy Petra Zajaca, ktorý vo svojom texte presne rozlúštil postoj národno-slovenského interpretačného kľúča voči českým a voči imperiálne-habsburgovským. Ale ako už hovorí titul jeho práce, ide mu o synkretizmus *národného umenia* 19. storočia.

Národná perspektíva je v porovnávaní výskume potrebná. Ak zostaneme len pri horstvách, vedie nás napríklad k zisteniu, že sa takmer v každom národnom alebo inom kolektívnom znakovom systéme vyskytuje aj (svätá) hora, či je to už slovinský Triglav,

¹ ZAJAC, Peter: *Stredo-európsky synkretizmus národného umenia devätnásteho storočia*. Citované z manuskriptu, s. 5.

² GERMER, Stefan: *Retrovision: Die rückblickende Erfindung der Nationen durch die Kunst*. In: FLACKE, Monika (ed.): *Mythen der Nationen. Ein europäisches Paradigma*. Ausstellungskatalog. Berlin : Deutsches Historisches Museum, 1998, s. 35.

český Říp, karpatsko-nemecký či hornouhorský Gerlachovský štít alebo slovenský Kriváň, alebo či to sú aj poľsko-slovenské socialistické Rysy. To sa dá čítať aj ako reflex na mýtické myslenie a na sväté hory, ktoré sa nájdu po celom svete a v každom náboženstve.³ Kladiem si však otázku, či by nebolo potrebné zmeniť perspektívu a pri výskume prisvojovania si horstiev doplniť národno-porovnávajúcu perspektívu o *priestorovo-teritoriálne* hľadisko. Že taký prístup je nielen možný, ale aj plodný nám dokazuje výskum Álp, ktorý sa teší jednak dlhej tradícii a jednak aj aktuálnemu rozmachu.⁴ Jon Mathieu, jeden z prominentných predstaviteľov tohto výskumného kontextu, predpokladá, že je možné písať dejiny horstiev.⁵ Približne v tomto horizonte sa pohybujú moje úvahy o kultúrnom prisvojovaní si Tatier. Tu môžem len načrtnúť prvé kontúry interdisciplinárneho projektu, ktorý pripravujem na GWZO Leipzig ako literárna vedkyňa spolu s historičkami. V nasledujúcich riadkoch krátko vysvetľujem moje východisko zo sociológie priestoru. V druhom kroku sa pokúsím túto teóriu aplikovať na horstvá a zvlášť na Tatry. V tretej časti uvádzam príklady o cestovaní do Tatier aj o cestopisoch, ktoré sa pokúsím žánrovo obmedziť.

Terminus „prisvojovanie si“ (nem. Aneignung, angl. appropriation) preberám zo sociológie, kde sa podčiarkuje, že treba rozlíšiť medzi priestorom a miestom. Miesto je (len) lokalitou, teritóriom alebo „menom označená (malá) časť zemského povrchu“, ako to formuloval Albert Einstein.⁶ Práve v prípade horstiev je pomer medzi „fyzickým priestorom“ a „prisvojovaným fyzickým priestorom“, ako to inou terminológiou vyjadruje Pierre Bourdieu,⁷ priam rozhodujúci, pretože ich rozdiel ukazuje, že fyzicko-materiálne zvláštnosti miesta môžu vo veľkej miere predurčovať priestor ako sociálny konštrukt. Ľudia produkujú priestor, keď si prisvojujú miesta. Pritom si treba uvedomiť, že prisvojovanie si je proces, ktorý sa týka nielen ľudoprázdnej nedotknutej prírody ako divočiny. Aj sociálne alebo kultúrne už konštruované priestory sa dajú prisvojiť znovu, úplne ináč ako predtým alebo súčasne od rôznych aktérov a z viacerých perspektív. Preto je možné, že na jednom mieste simultánne alebo chronologicky po sebe vznikajú a existujú viaceré priestory, čo napokon veľmi názorne potvrdzujú naše skúsenosti so strednou Európou. Aj Tatry sú v tom zmysle jedným miestom, ktorý bol niekoľkokrát a rôznym spôsobom prisvojovaný a konštruovaný ako priestor. S tou situáciou sa musíme vysporiadať aj v naplánovanom projekte.

V sociológii sa vytvoril *relationalistický* pojem priestoru. Martina Löw ho definuje ako „relacionálne umiestnenie sociálnych statkov a ľudí alebo živočíchov na miestach“, pričom sa priestor podľa nej konštituuje dvoma procesmi: prostriedkom „spacing“ a synté-

³BERNBAUM, Edwin: The spiritual and cultural significance of mountains. In: MESSERLI, Bruno – IVES, Jack D. (ed.): *Mountains of the world. A Global Priority*. New York – London, 1997, s. 39 – 60. – ELIADE, Mircea: *Kosmos und Geschichte*. Frankfurt am Main, 1994, s. 25 – 28.

⁴Ako príklady uvádzam: SCHARFE, Martin: *Berg-Sucht. Eine Kulturgeschichte des frühen Alpinismus 1750 – 1850*. Wien – Köln – Weimar, 2007. – MATHIEU, Jon: *Die Alpen. Raum – Kultur – Geschichte*. Stuttgart, 2015.

⁵MATHIEU, Jon: Gibt es eine Geschichte der Berge? In: *Historische Anthropologie*. Band 14, Heft 2, s. 305 – 316.

⁶EINSTEIN, Albert: Vorwort. In: JAMMER, Max: *Das Problem des Raumes*. Die Entwicklung der Raumtheorien. Darmstadt, 1960, s. XII.

⁷BOURDIEU, Pierre: Physischer, sozialer und angeeigneter physischer Raum. In: WENTZ, Martin (ed.): *Stadt-Räume. Die Zukunft des Städtischen*. Frankfurter Beiträge Band 2. Frankfurt am Main – New York, 1991, s. 27.

zou“.⁸ Spacing je umiestnenie predmetov, živočíchov alebo informácií na miestach. Patria tam činnosti ako meranie, stavanie, označovanie, vyznačenie. Je to spôsob praktického prisvojovania si miesta, ktorý si vyžaduje prítomnosť aktéra. Pri spacing dochádza k materiálnym zmenám fyzickej podoby miesta, napríklad keď si ľudia berú veci domov (drevo, ulovené zvieratá, kovy, drahé kamene, liečivé rastliny, soľ) alebo keď stavajú cesty, mosty, chaty, ploty, keď sprístupňujú jaskyne, keď robia prírodovedné experimenty alebo keď umiestňujú tabule a značky na cestách. Spacing je skôr metonymickou technikou, výsledky ktorej však môžu mať nielen praktický, ale aj symbolický význam. Napríklad dobýjanie, obsadenie, anektovanie istého teritória má zvyčajne za následok začlenenie tohto miesta do nového priestoru. Taká „konverzia“ sa môže manifestovať premenovaním istých lokalít alebo ich obsadením novými symbolmi prostriedkom architektúry, pamätníkov alebo tabúl. Preto spacing so syntézou úzko súvisia, a často sa dajú analyzovať len vo vzájomnom preniknutí.

Syntéza funguje cez vnímanie, predstavivosť, rozpamätávanie, ale aj cez reflektovanie a abstrakciu.⁹ Je to výsostne selektívna činnosť, pomocou ktorej sa integrujú miesta, predmety a ľudia na (kultúrne) priestory. Do syntézy patrí konštrukcia krajín, či už v estetickom zmysle ako výsek z celku alebo v herderovskom zmysle ako jednota prírodných daností a spolupatričnosti obyvateľstva aj s prírodou a so svojim spôsobom života a svojou kultúrou.¹⁰ Na rozdiel od spacing je syntéza metaforicko-imaginatívna technika, ktorá si prítomnosť aktéra, napríklad maliara alebo básnika, na mieste nutne nevyžaduje, pretože čítanie miest a konštrukcia priestorov sú možné aj z časového a priestorového odstupu. Výsledky syntézy sú však materiálne dané, vyskytujú sa v rôznych médiách ako texty alebo obrazy a podieľajú sa tak na vytváraní semiosfér. Súčinnosť medzi spacing a syntézou je preto predpokladom vytvárania symbolických a alegorických významov.

Ak chceme aplikovať teóriu priestoru na horstvá, musíme brať do úvahy ich geografické danosti. Horstvá sú časťami zemského povrchu, ktoré sa vyznačujú špecifickými fyzickými vlastnosťami. Keď si Tatry predstavujeme s ich vrchmi a dolinami, s jaskyňami a jazerami, s neforemnými skalami a surovou matériou, či to už bude kameň, voda alebo ľad, ktoré spôsobujú ťažkú prístupnosť, s ich zvláštnymi klimatickými podmienkami, s divou zverou a nebezpečenstvami, tak sa dost' priamo ukazuje nevyhnutnosť rátať pri výskume s touto materiálnou podstatou prírodného sveta. Geograficky si Tatry pritom všimnem v širšom zmysle ako súhrn Vysokých a Nízkych Tatier, ich západného, južného a východného pokračovania aj okolitých oblastí ako Orava, poľské Podhale a Spiš, pretože predpokladám, že tieto regióny úzko medzi sebou súvisia a že ich kultúrne dejiny sa prepájajú. Okrem toho sa aktuálne kryjú s euroregiónom Tatry. Súčasne treba mať na zreteli politické dejiny tohto regiónu, ktorý už v stredoveku tvoril hraničnú oblasť medzi uhorským, poľsko-

⁸ LÖW, Martina: *Raumsoziologie*. Frankfurt am Main, 2001, s. 224.

⁹ Tamže, s. 158 – 159.

¹⁰ KIRCHHOFF, Thomas – TREPL, Ludwig: *Landschaft, Wildnis, Ökosystem: Zur kulturbedingten Vieldeutigkeit ästhetischer, moralischer und theoretischer Naturauffassungen. Einleitender Überblick*. In: KIRCHHOFF, Thomas – TREPL, Ludwig (ed.): *Vieldeutige Natur: Landschaft, Wildnis und Ökosystem als kulturgeschichtliche Phänomene*. Bielefeld, 2009, s. 25f. – Príklad horstiev je napr. rozpracovaný v diele WOŹNIAKOWSKI, Jacek: *Góry niewzruszone*. Warszawa, 1974; nemecký preklad vyšiel pod titulom: *Die Wildnis. Zur Deutungsgeschichte des Berges in der europäischen Neuzeit*. Frankfurt am Main, 1987. Tatry však v knihe hrajú len marginálnu rolu.

-litovským a českým kráľovstvom. Po rozdelení Poľska 1772 sa celé Tatry dostali do Habsburskej monarchie. Cez pohorie však viedla hranica medzi Predlitavskom a Zalitavskom, takže severná časť patrila do Galície a Rakúska, južná do Uhorska. Ako je známe, po prvej svetovej vojne sa severná časť dostala do Poľska a južná do Československa. Od rozdelenia Československa patrí južná časť do Slovenskej republiky. Politické príslušnosti regiónu sa doteraz odrážajú vo vedeckej literatúre o Tatrách, kde často dominuje jeden národný fokus¹¹ najmä vtedy, keď ide o analýzy konštrukcie slovenskej alebo poľskej identity.¹²

Historické zázemie pre môj výskum tvorí skutočnosť, že sa v dlhšom časovom úseku prelínali a „interferovali“ rôzne (kultúrne) priestory na jednom a tom istom teritóriu. Vedľa kultúrneho priestoru Rakúska¹³ vznikali aj partikulárne kultúrne krajiny. Cestovanie a rozmach turizmu tu hrali dôležitú úlohu. „Identity tourism“¹⁴ je v prípade Rakúsko-Uhorska už dobre zavedenou výskumnou paradigmou.¹⁵ Kultúrne prekódovanie regiónov a ich integrácia do nových kultúrnych priestorov sa pritom mohlo konať pred politickou „konverziou“ istého regiónu¹⁶ alebo po nej,¹⁷ a to práve aj v prípade horských oblastí. Medzitým sa vo vedeckej literatúre aj Tatry stále viac chápu ako súvislé teritórium.¹⁸

¹¹ Základné knihy sa často vyznačujú pozitivistickým prístupom, poskytnú však cenné faktografické údaje, napr.: HOUDEK, Ivan: *Osudy Vysokých Tatier*. Turčiansky sv. Martin, 1936. – SZAFIARSKI, Józef: *Poznanie Tatr. Skice z rozwoju wiedzy o Tatrach do polowy XIX wieku*. Warszawa, 1971. HOUDEK, Ivan – BOHUŠ, Ivan: *Osudy Tatier*. Bratislava, 1976. – Karpatsko-nemeckú perspektívu reprezentuje KLIPP, Anton: *Die Hohe Tatra und der Karpathenverein*. Karlsruhe, 2006.

¹² LIPTÁK, Lubomír: Die Tatra im slowakischen Bewusstsein. In: STEKL, Hannes – MANNOVÁ, Elena (ed.): *Heroen, Mythen, Identitäten. Die Slowakei und Österreich im Vergleich*. Wien, 2003, s. 261 – 288. – GOSZCZYŃSKA, Joanna: Tatry w dziewiętnastowiecznym sporze o słowacką tożsamość narodową. In: GOSZCZYŃSKA, Joanna (ed.): *Problemy tożsamości kulturowej w krajach słowiańskich 3 (Jej znaki i symbole)*. Warszawa, 2005, s. 7 – 26. – Ako literárnovedné iniciatívy o motíve Tatier treba prinajmenšom spomenúť tieto podnetné práce: KOLBUSZEWSKI, Jacek: *Tatry w literaturze polskiej*. Kraków, 1982. – KOLBUSZEWSKI, Jacek (ed.): *Tatry i górale w literaturze polskiej*. Antologia. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1992. – KOLBUSZEWSKI, Jacek: *Tatry. Literacka tradycja motywu gór*. Kraków, 1995.

¹³ TELESKO, Werner: *Kulturraum Österreich. Die Identität der Regionen in der bildenden Kunst des 19. Jahrhunderts*. Wien, 2008.

¹⁴ Na príklade Walesu tento termín rozvíja PITCHFORD, Susan: *Identity Tourism. Imaging and Imagining the Nation*. Bingley, 2008.

¹⁵ STACHEL, Peter – THOMSEN, Martina (ed.): *Zwischen Exotik und Vertrautem: Zum Tourismus in der Habsburgermonarchie und ihren Nachfolgestaaten*. Bielefeld, 2014. – SEIDLER, Andrea: Freude und Tücken des Reisens: die Zips in einer Reisebeschreibung des späten 18. Jahrhunderts. In: KRIEGLER, Wynfried – SEIDLER, Andrea – TANCER, Jozef (ed.): *Deutsche Sprache, Kultur und Presse in der Zips*. Bremen, 2007, s. 225 – 242.

¹⁶ DABROWSKI, Patrice M.: Constructing a Polish Landscape: The Example of the Carpathian Frontier. In: *Austrian History Yearbook 39*, 2008, s. 45 – 65.

¹⁷ HARTWICH, Mateusz J.: *Das schlesische Riesengebirge. Die Polonisierung einer Landschaft nach 1945*. Mit einem Geleitwort von Karl Schlögel. Wien-Köln-Weimar, 2012. – HOENIG, Bianca: Nature into a socialist landscape? The case of the Polish Tatra Mountains after 1945. In: *National Identities*. Volume 16, Issue 3, 2014, s. 253 – 267.

¹⁸ RADWAŃSKA-PARYSKA, Zofia – PARYSKI, Witold H. (ed.): *Wielka encyklopedia Tatrzańska*. Poronin, 1995. – KOLBUSZEWSKI, Jacek: Romantyczna poetyka przestrzeni. Tatry w literaturze czeskiej, słowackiej i polskiej. In: KOLBUSZEWSKI, Jacek: *Na południe od Tatr*. Studia o literaturze słowackiej. Wrocław, 2003, s. 221 – 228. – MAJOROVÁ GERSTKOVÁ, Jana (ed.): *Ikonografia Tatier*. Zborník prednášok z konferencie. Kežmarok, 2011; prístupne pod www.docplayer.pl/9406607-ikonografia-tatr-the-tatras-ico

V mojom projekte nadväzujem na spomenuté tendencie, dívam sa na Tatry ako teritoriálnu jednotu a hľadám prístup k ich prisvojovaniu cez fokus cestovania a cestovateľov, čím nadväzujem na už spomenuté kľúčové diela Ivana Houdeka, Ivana Bohuša a Jozefa Szaflarského, ktorí už dávnejšie ako svoj hlavný prameň objavili správy o cestách (pozri poznámku 11). Plodnosť tohto prístupu dokazuje na prípade urbánneho priestoru aj znamenitá kniha Jozefa Tancera o Bratislave.¹⁹ Cestovanie je priestorovou činnosťou par excellence, a tým predstavuje priamy predpoklad pre tesné spojenie medzi spacing a syntézou. Preto sa chcem koncentrovať na ľudí, o ktorých viem, že reálne vstúpili do Tatier alebo navštívili ich okolie, že osobne spoznali dotyčné miesta a zanechali o tom písomné svedectvá. Predpokladám, že cestopisy a biografické texty ako listy a reportáže, ktoré tematizujú osobné empirické skúsenosti z cestovania aj o krajine, mi môžu slúžiť ako pramene, z ktorých sa dá niečo dozvedieť tak o spacing, ako aj o syntéze. Imaginatívne vytvorenie obrazu Tatier okrem toho nájdeme aj v krajinovedných, etnologických a literárnych prácach, ktoré dopĺňujú korpus prameňov.

Cestopisy sú už dlhodobým predmetom výskumu literárnej vedy, ale aj historiografie a dejín kultúry. Ich žánrové vlastnosti možno ťažko definovať, pretože sa pohybujú na hranici medzi vecnou dokumentáciou a fikcionalitou, medzi poznaním a imagináciou.²⁰ Niektorí literárni vedci ako Zlatko Klátik²¹ upozorňujú na úzke prepojenie cestopisov a krásnej literatúry: literárne diela sa často vyznačujú naratívnym pôdorysom cesty, pokiaľ aj ne-fikcionálne cestopisy sú spravidla naratívne inscenované.²² Aj keď si treba uvedomiť, že dojem autenticity sa spravidla dosahuje rétorikou osvedčenia,²³ chcem sa koncentrovať práve na také „autentické“ cestopisy, ktoré sa definujú cez svoju funkciu „sprostredkovať autentické, autopsiou získané informácie“.²⁴

Na začiatku výskumu preto treba odpovedať na otázku, kto vôbec do Tatier a cez Tatry cestoval. Odkiaľ prišli cestovatelia? Kto ich poslal a autorizoval? Aké boli ich úlohy, ciele, intencie? Ktoré miesta navštevovali a čo tam robili? Čo tematizovali vo svojich cestopisoch a opisoch? Aký status v nich mali skúsenosti z cestovania a aký status mali pozorovania prírody a obyvateľov, ako nakoniec došlo k syntéze priestoru? Aké stanoviská a videnia sveta prezrádzali autori? Ako sa ich texty zapojili do aktuálneho európskeho myslenia? Stanisław Węglarz napríklad rozlišuje medzi „naturalistickým“ a „symbolistickým“ spôsobom nazerania na Tatry²⁵ a potvrdzuje tak svojím hermeneutickým záze-

nography.html (16.06.2016). – HOCHBERGER, Ernst: *Die Namen der Hohen Tatra in vier Sprachen*. Ed. Heike Drechsler, Heinz Schmitt. Karpatendeutsches Kulturwerk Slowakei. Karlsruhe, 2007.

¹⁹ TANCER, Jozef: *Neviditeľné mesto: Prešporok – Bratislava v cestopisnej literatúre*. Bratislava, 2013.

²⁰ FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací*. Podoby obrozenského cestopisu. Praha, 2012.

²¹ KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava, 1968.

²² WOLFZETTEL, Friedrich: *Reiseberichte und mythische Struktur*. Romanistische Aufsätze 1983 – 2003. Stuttgart, 2003, s. 14.

²³ NEUBER, Wolfgang: Zur Gattungspoetik des Reiseberichts. Skizze einer historischen Grundlegung im Horizont von Rhetorik und Topik. In: BRENNER, Peter J. (ed.): *Der Reisebericht*. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur. Frankfurt am Main, 1989, s. 52 a 58.

²⁴ BRENNER, Peter J.: *Der Reisebericht in der deutschen Literatur*. Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte. Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur, 2. Sonderheft. Tübingen, 1990, s. 1.

²⁵ WĘGLARZ, Stanisław: *Antropologia hermeneutyczna wobec tradycyjnych tekstów kulturowych*. Przykład interpretacji wyobrażeń naukowych o Tatrach i góralach tatrzańskich do połowy XIX. wieku. Katowice, 2010.

mím moje rozlišovanie medzi spacing a syntézou. Na to nadväzujú, sa nakoniec treba spýtať, do akej miery tvorili rané opisy ciest do Tatier predpoklady pre neskoršie estetické, turistické, národné a ideologické prisvojovanie si Tatier a pre ich začlenenie do rôznych kultúrnych priestorov.

Ilustrujem to na niektorých príkladoch, pri ktorých sa koncentrujem na prelom 18. a 19. storočia. Vopred ale treba spomenúť, že Tatry asi odjakživa mali svojich návštevníkov. Už v staroveku prenikli ľudia do vnútra horstva, aby využili liečivé pramene. V stredoveku hľadači zlata a kryštálov, zberači bylín a koreňov, pastieri, lovci, baníci, ale aj utečenci často prechádzali tatranské oblasti. Vedľa imigrácie Nemcov a Valachov treba spomenúť obchodníkov, vojakov, študentov, horských vodcov, pašerákov a zbojníkov, ktorí z utilitaristických dôvodov pravidelne cestovali cez Tatry, ale o tom máme málo písomných svedectiev.

Staršie dokumentované cesty do Tatier a výstupy na štíty sú relatívne prehľadné. Najstarší tlačený text o Tatrách pochádza od uhorského vedca Georga Wernhera, ktorý v 16. storočí napísal latinský opis minerálnych prameňov.²⁶ V 17. storočí dominovali ako objavitelia Tatier domáci obyvatelia, napr. spišskí Nemci často z radov miestnej inteligencie ako David Frölich alebo Georg a Jakob Buchholtzovci. Vedomosti o týchto výletoch a výstupoch sa začali koncom 18. storočia kanonizovať, často sú editované, preložené z latinčiny a nemčiny do slovenčiny alebo poľštiny a stali sa už predmetom podrobného výskumu.²⁷

Koncom 18. a začiatkom 19. storočia sa v Európe už presadzovali nielen púťové a výskumné, ale aj študijné a rekreačné cesty alebo cesty pre zábavu. Takéto druhy ciest do Tatier v tomto období sotva nájdeme. Namiesto toho ide stále o „služobné“ cesty. Ku koncu 18. storočia sa záujem o Tatry internacionalizoval, pluralizoval a na scénu vstúpil nový typ cestovateľa. Teraz prišli prírodovedci rôzneho pôvodu do regiónu s úlohou ho merať a zakresliť; okrem toho mali vykonať systematické výskumy a hľadať nerastné bohatstvo a iné zdroje. Spravidla mali európsky vzdelanecský horizont²⁸ a výskumné skúsenosti z iných horstiev, najmä z Álp. Aj cisárski úradníci alebo lesníci pricestovali s úlohou spravovať a kontrolovať oblasť. Účel tých ciest bol najskôr praktický. Cestovatelia boli v kontakte s domácimi, ktorí im často slúžili ako horskí vodcovia.²⁹ Okrem toho

²⁶ WERNHER, Georgius: *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation*. Basiliae, 1549; Viennae, 1551.

²⁷ FRÖLICH, David: *Medulla Geographiae practicae peregrinantium in primis usui*. Bartphae, 1639. – BUCHHOLTZ, Georg d. Ä.: *Das weit und breit verschollene Zieper Schnee-Gebürg*. 1719. – BUCHHOLTZ, Jakob: *Reise auf die Karpatischen Gebirge, und die angränzenden Gespanschaften*. 1751. – BUCHHOLTZ, Jakob: *Beschreibung des wundervollen Karpatischen Schneegebirges*. 1752. – SPEER, Daniel: *Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus*. Vorstellend seinen wunderlichen Lebens-Lauff und sonderliche Begebenheiten gethaner Raisen. Freiburg, 1683. – BOHUŠ, Ivan: *Tatry očami Buchholtzovcov*. Martin, 1988.

²⁸ V pozostalosti Alexandra von Humboldta sa napríklad našla mapa Tatier od geológa Ludwika Zejsznera: ZIELNICA, Krzysztof: *Polonica bei Alexander von Humboldt: ein Beitrag zu den deutsch-polnischen Wissenschaftsbeziehungen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Berlin, 2004.

²⁹ GENERSIK, Christian: *Reise in die Carpathen mit vorzüglicher Rücksicht auf das Tatra-Gebirge*. Wien – Triest, 1807. – STASZIC, Stanisław: *O ziemiordztwie Karpatów i innych gor i rownin Polski*. Warszawa, 1815. – SYDOW, Alexander von: *Bemerkungen auf einer Reise im Jahre 1827 durch die Beskiden über Krakau und Wieliczka nach den Central-Karpathen, als Beitrag zur Charakteristik dieser Gebirgs-gegenden und ihrer Bewohner*. Berlin, 1830.

pribudli slovenskí, poľskí aj českí intelektuáli s intenciou nielen spoznať krajinu, ale s jej pomocou aj konštruovať modernú národnú identitu.³⁰

Na záver upozorňujem na stretnutie veľmi diferencovaných prístupov k prisvojovaniu si horstiev na známom príklade Kriváňa, ktorý bol dlho považovaný za najvyšší štít Tatier. Prvý dokumentovaný výstup naň vykonal roku 1773 farár a banický podnikateľ Jonas Czirbesz³¹ zo Spišskej Novej Vsi. Roku 1788 ho skúmal rakúsky kartograf vojenských máp, roku 1793 na štít vystúpil britský výskumník a cestovateľ Robert Townson.³² O rok neskôr ho nasledoval francúzsky výskumník pohorí v rakúskych službách a alpinista Balthasar Hacquet,³³ ktorý sa neskôr stal profesorom v Lembergu. Roku 1806 ich sledoval poľský geológ a farár Stanisław Staszic a 1813 švédsky botanik Göran Wahlenberg.³⁴ Texty, ktoré zanechali títo vedci, sú príkladom dobovej produkcie poznatkov, a preto stoja v centre môjho záujmu. Pritom sa nesmie zabudnúť na miestnych znalcov Tatier, ktorí im nielen pomohli a sprevádzali ich, ale aj sami uverejnili svoje skúsenosti.³⁵ Čo sa týka Kriváňa, treba uviesť ďalšie pokusy: Roku 1806 chcel arciknieža Joseph von Habsburg vystúpiť na jeho štít, čo sa ale neuskutočnilo pre nepriaznivé počasie. Slovenskí patriotickí intelektuáli začali až od roku 1834 pravidelne vystupovať na Kriváň.³⁶ Ich snahy o symbolické prisvojovanie si Kriváňa však skrížil saský vládár Friedrich August II., ktorý roku 1840 vystúpil na jeho štít. Karpatskí Nemci tam umiestnili pamätnú tabuľu, ktorú slovenskí patrioti na čele s Ľudovítom Štúrom krátko po tejto udalosti odstránili. Kriváň sa tak javí ako pekný príklad toho, ako sa horstvá mohli stať javiskom symbolických bojov, ktoré sa v 19. storočí ešte posilňovali, keď pribudli cestovní sprievodcovia a krajinovedné opisy Tatier.

Keby sa nám v naplánovanom projekte podaril výskum praktík spacing a syntézy vzhľadom na Tatry a keby sme pritom vedeli prepojiť nemecké, slovenské, české, poľské a možno aj maďarské výskumné tradície, tak by sme mohli získať ďalší názorný príklad o synoptickej alebo interferenčnej podstate stredoeurópskej kultúry, a tak sledovať odporúčanie Petra Zajaca.

³⁰ Ako príklady uvádzam ORPHANIDES, J.: Cesta na Kriváň liptovský. In: *Rozličnosti 1830*. – GOSZ-CZYŃSKI, Seweryn: Cesta na Tatry. In: *Časopis Českého musea*, 1838 (preklad úryvku z neskôr publikovanej knihy). – VOCEL, Jan Erazim: Výjimka z cesty od Tater k Severnímu moři. In: *Časopis Českého musea*, 1838, s. 540 – 570.

³¹ CZIRBESZ, A. Jonas: Beschreibung einer Karpathischen Bergreise, auf den so genannten Kriwan, samt den dabey gemachten Beobachtungen. In: *Allergnaedigst-privilegirte Anzeigen aus saemmtlichn-kaiserlich-koeniglichen Erbländern*, 1773, Bd. 4.

³² TOWNSON, Robert: *Travels in Hungary, with a short account of Vienna in the year 1793*. London, 1797.

³³ HACQUET, Besasar: *Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1787 – 1795 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen*. Nürnberg, 1790 – 1796.

³⁴ WAHLENBERG, Göran: *Flora Carpathorum principalium*. Gottingae, 1814.

³⁵ BERZEVICZY, Gregor: Topographische-statistische Fragmente aus dem Tagebuche auf seiner Reise v. Lomnitz nach Warschau. In: *Annalen der Literatur und Kunst*, 1808. – BERZEVICZY, Gregor: Wasserfahrt vom Zipser Comitat nach Warschau, im April und May 1807. In: *Topographisches Archiv 1821*. – MAUKSCH, Thomas: *Wegweiser durch die Zipser karpatischen Alpen oder Beobachtungen und Erfahrungen in den Zipser karpatischen Alpen*. Rukopis, pravdepodobne v Maďarskej akadémii vied. – MAUKSCH, Thomas: Über einige Gebirgsseen in den karpatischen Alpen. In: *Baumgartners und Ettingshausens Zeitschrift für Physik und Mathematik*, 2/1830.

³⁶ FEJÉRPATAKI-BELOPOTOCKÝ, Gašpar: Cesta na Křiváň Liptovský. In: *Hronka 2/1837*. Znovu in: MOLDA, Rastislav (ed.): *Cestopisné denníky štúrovcov*. Martin, 2014, s. 7 – 10.

LITERATÚRA

- BERZEVICZY, Gregor: Topographische-statistische Fragmente aus dem Tagebuche auf seiner Reise v. Lomnitz nach Warschau. In: *Annalen der Literatur und Kunst*, 1808.
- BERZEVICZY, Gregor: Wasserfahrt vom Zipser Comitatz nach Warschau, im April und May 1807. In: *Topographisches Archiv*, 1821.
- BOHUŠ, Ivan: *Tatry očami Buchholtzovcov*. Martin, 1988.
- BRENNER, Peter J. (ed.): *Der Reisebericht*. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur. Frankfurt am Main, 1989.
- BRENNER, Peter J.: *Der Reisebericht in der deutschen Literatur*. Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte. Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur, 2. Sonderheft. Tübingen, 1990.
- DABROWSKI, Patrice M.: Constructing a Polish Landscape: The Example of the Carpathian Frontier. In: *Austrian History Yearbook* 39, 2008, s. 45 – 65.
- ELIADE, Mircea: *Kosmos und Geschichte*. Frankfurt am Main, 1994.
- FLACKE, Monika (ed.): *Mythen der Nationen. Ein europäisches Paradigma*. Ausstellungskatalog. Berlin : Deutsches Historisches Museum, 1998.
- GOSZCZYŃSKA, Joanna: Tatry w dziewiętnastowiecznym sporze o słowacką tożsamość narodową. In: *GOSZCZYŃSKA, Joanna (ed.): Problemy tożsamości kulturowej w krajach słowiańskich 3(Jej znaki i symbole)*. Warszawa, 2005, s. 7 – 26.
- HOUDEK, Ivan: *Osudy Vysokých Tatier*. Turčiansky sv. Martin, 1936.
- JAMMER, Max: *Das Problem des Raumes*. Die Entwicklung der Raumtheorien. Darmstadt, 1960.
- KIRCHHOFF, Thomas – TREPL, Ludwig (ed.): *Vieldeutige Natur: Landschaft, Wildnis und Ökosystem als kulturgeschichtliche Phänomene*. Bielefeld, 2009.
- LIPTÁK, Lubomír: Die Tatra im slowakischen Bewusstsein. In: *STEKL, Hannes – MANNOVÁ, Elena (ed.): Heroen, Mythen, Identitäten*. Die Slowakei und Österreich im Vergleich. Wien, 2003, s. 261 – 288.
- LÖW, Martina: *Raumsoziologie*. Frankfurt am Main, 2001.
- MATHIEU, Jon: *Die Alpen. Raum – Kultur – Geschichte*. Stuttgart, 2015.
- MATHIEU, Jon: Gibt es eine Geschichte der Berge? In: *Historische Anthropologie*. Band 14, Heft 2, s. 305 – 316.
- MAUKSCH, Thomas: Über einige Gebirgsseen in den karpatischen Alpen. In: *Baumgartners und Ettingshausens Zeitschrift für Physik und Mathematik*, 2/1830.
- MAUKSCH, Thomas: *Wegweiser durch die Zipser karpatischen Alpen oder Beobachtungen und Erfahrungen in den Zipser karpatischen Alpen*. Rukopis.
- MESSERLI, Bruno – IVES, Jack D. (ed.): *Mountains of the world*. A Global Priority. New York – London, 1997.
- SCHARFE, Martin: *Berg-Sucht. Eine Kulturgeschichte des frühen Alpinismus 1750 – 1850*. Wien-Köln-Weimar, 2007.
- STACHEL, Peter – THOMSEN, Martina (ed.): *Zwischen Exotik und Vertrautem: Zum Tourismus in der Habsburgermonarchie und ihren Nachfolgestaaten*. Bielefeld, 2014.
- TELESKO, Werner: *Kulturraum Österreich. Die Identität der Regionen in der bildenden Kunst des 19. Jahrhunderts*. Wien u.a., 2008.

Dr. Ute Rassloff
Werneuchen
Nemecko
e-mail: ute.rassloff@gmx.de